

Оригинални научни рад
УДК: 94:327(497.11:560)"1910"
321.727:929 КАРЂОРЂЕВИЋ П. I
DOI: 10.5937/zrffp53-41161

ПОСЕТА КРАЉА ПЕТРА I КАРЂОРЂЕВИЋА ЦАРИГРАДУ 1910. ГОДИНЕ

Весна С. ЗАРКОВИЋ¹

Институт за српску културу, Приштина – Лепосавић

¹ vesna.zarkovic07@gmail.com

Рад примљен: 14. 11. 2022.

Рад прихваћен: 23. 3. 2023.

ПОСЕТА КРАЉА ПЕТРА I КАРАЂОРЂЕВИЋА ЦАРИГРАДУ 1910. ГОДИНЕ²

Кључне речи:
краљ Петар I
Карађорђевић;
султан Мехмед V
Решад;
Србија;
Османско царство;
Цариград;
посета.

Сажетак. У раду се говори о посети краља Петра I Карађорђевића турском султану Мехмеду V Решаду. На повратку из Русије у пролеће 1910. године српска делегација, предвођена краљем, боравила је у Цариграду, где је наишла на срдчан пријем султана, обичних људи и хришћанског становништва престонице. Чланови делегације били су уверени да ће Турска остати на путу побољшања српско-турских веза, пријатељског договора и јачања економских односа. Та намера истакнута је у званичном саопштењу Порте у којем је изричито било наглашено да је на конференцијама министара спољних послова ових земаља постигнута потпуна сагласност и да ће турска страна изаћи у сусрет српским жељама за јачањем економско-трговинских односа. За Краљевину Србију било је од великог значаја то што су отклоњене политичке препреке које су до тог времена постојале у вези са изградњом јадранске железнице. Поред тога, постигнути су практични резултати, јер су турски званичници изразили спремност да пруже највеће могуће погодности које би допринеле извозу српске робе преко Солуна.

Посета Цариграду имала је успеха и у црквеном погледу, јер је непосредно пред краљев долазак за епископа Велешко-дебарске епархије изабран Србин Варнава Росић. Сусрет двојице владара изазвао је велику пажњу у дипломатским круговима европских држава, нарочито Аустроугарске, чија је штампа објављивала тенденциозне информације.

² Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17.01.2022. године.

Посета краља Петра I Карађорђевића Османском царству једна је од осам посета српских владара тој земљи, колико их је било у нововековној српској историји. Седам сусрета српских владара са султанима десило се у Цариграду, а до једног је дошло у Казанлуку (данашња Бугарска). У посете обављене пре 1878. године српски владари одлазили су као вазали. Сусрет српског краља Петра I и Мехмеда V Решада 1910. године представља трећу по реду посету владара суверене Србије турским султанима. О томе да је српски краљ у Османско царство отпутовао као владар суверене земље говори нам и чињеница да су се приликом дочека на железничкој станици двојица суверена руковала, што није био случај приликом прве посете 1835. године, када је кнез Милош у знак поштовања пољубио ногу султану Махмуту II.

Другу половину марта и прву половину априла 1910. године краљ Петар I Карађорђевић провео је на путовању. Најпре је обишао Русију (Зарковић, 2021, стр. 235–254), затим Цариград, Свету Гору и на крају Солун. Путовање је трајало нешто више од 24 дана, од којих је шест српски владар провео у Цариграду. Иницијатор путовања био је министар иностраних дела Милован Миловановић, који је маниром „летећег дипломате“ организовао више краљевих посета страним дворovima (Станојевић, 2020, стр. 33). Цариградској посети претходио је Миловановићев разговор са великим везиром и турским министром иностраних дела када је прецизирано питање краљеве посете султану. Они су се сагласили са тим да Србију и Турску повезују заједнички интереси, међу којима су се издвајали: питање трговинског уговора, изградња јадранске железнице и решавање питања Срба у Македонији и Старој Србији.³ Од свих ових питања највећу пажњу привлачило је постизање договора везаног за трговински уговор и омогућавање трговине преко солунске луке, што је за Србију значило превазилажење раније настале кризе у њеним односима са Аустроугарском (Malcolm, 1998, стр. 242). Влада у Београду је веровала да

³ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914 (=ДСПКС)*, књ. IV, св. 1/I, стр. 415–416, док. 156; Војводић, 2019, стр. 223–224.

ће краљева посета не само Русији него и Цариграду наићи на позитиван одјек код представника великих сила, али и малих балканских држава.⁴

Након посете Русији, краљ Петар I се са делегацијом која га је пратила, преко Румуније, упутио у Цариград. Док је краљ био на путу, у Цариграду су се вршиле припреме за дочек у којима су, поред осталих, учествовали и цариградски Грци, припадници најугледнијег слоја становништва. Ова посета је за њих имала значај, за разлику од посете бугарског краља Фердинанда у којој нису учествовали због лоших односа са Бугарском (*Полиџика*, 1910, 19. март, стр. 2). Непосредно пред долазак краља Петра I, посланик у Цариграду Јаков Јаша Ненадовић је покренуо код патријарха питање именовања велешко-дебарског епископа и добио обећање да ће оно бити изнето пред Синод. Ненадовић је сматрао да је погодан тренутак и да долазак српског краља пружа прилику за решавање овог питања.⁵ Био је у праву, јер је убрзо одлучено да се у Велешко-дебарску епархију упути Србин.⁶ Изабран је Варнава (Росић), дугогодишњи платезник Министарства иностраних дела Краљевине Србије који је, према речима посланика у Цариграду, савесно обављао поверене му послове и имао добру сарадњу са Посланством.⁷

Припреме и програм дочека били су утврђени и према плану је било предвиђено да краљ Србије и делегација стигну у Цариград у недељу, 3. априла 1910. године (Војводић, 2019, стр. 225).⁸ Планирано је било да краља Петра на железничкој станици дочекају лично султан Мехмед V и престолонаследник Јусуф Изедин-ефендија, син покојног султана Азиса и брат од стрица актуелног турског владара, а затим да се јахтом „Сејолду“ превезу у султанову палату Долмабахче, на европској обали Босфора (*Полиџика*, 1910, 20. март, стр. 2). У самом Цариграду осећала се свечана атмосфера, град је био украшен српским и турским заставицама, а на улицама су се продавале новине, дописнице са краљевом сликом и његови портрети у боји. У близини железничке станице налазило се место за искрцавање. Обала дужине двесто и ширине тридесетак метара била је

⁴ ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 440–441, док. 170.

⁵ Државни архив Србије (=ДАС), Министарство иностраних дела (=МИД), Политичко-просветно одељење (=ППО), 1910, ред 145 (II), ПП бр. 126, посланик Ј. Ненадовић – Ј. Жујовићу, министру иностраних дела, Цариград 11/24. март 1910; ДСПКС, књ. 4, св. 1/I, стр. 486–487, док. 185.

⁶ ДАС, МИД ППО, 1910, ред 145 (II), ПП бр. 1447, посланик Ј. Ненадовић – Министарству иностраних дела, Цариград 16/29. март 1910; ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 509, док. 202.

⁷ ДАС, МИД ППО, 1910, ред 145 (I), ПП бр. 142, посланик Ј. Ненадовић – Ј. Жујовићу, заступнику министра иностраних дела, Цариград 18/31. март 1910; ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 516–517, док. 207.

⁸ Датуми у тексту навођени су по новом, а у напоменама по новом и старом календару.

ограђена, а цео простор од ње до колосека на који је требало да пристигне краљев воз био је посут жутим песком и украшен ловоровим венцима и заставицама (*Полиџика*, 1910, 24. март, стр. 2).

Краљева посета захтевала је ангажовање и представника Посланства Краљевине Србије у Цариграду. Тим поводом у Мустафа Пашу су отпутовали Јаша Ненадовић, посланик, Димитрије Чохаџић, први драгоман посланства, Ст. Илић, војни аташе пуковник, и Грос, директор железница. Краљу су придодати Ахмед Ферди-паша и пуковник Зија-бег, који су у друштву султанових изасланика Салих-бега, начелника министарства спољних послова, Али Фуад-бега, београдског посланика, и турског војног аташеа у Београду мајора Шериф-бега планирали да отпутују у Чатлице и тамо дочекају српску делегацију (*Полиџика*, 1910, 21. март, стр. 2). У Чатлицама је краљу Петру био додељен као ађутант Февзи-паша, који га је пратио на овом путу све до Скопља. У знак захвалности, на растанку је добио слику и медаљу краља Петра, након што је претходно у Цариграду одликован Лентом Белог Орла.⁹ Поводом краљевог доласка у Цариград тамошњи листови су објављивали бројне чланке. Тако је лист *Сабах* објавио чланак којим је најављивао топлу добродошлицу и наглашавао исте политичке циљеве Србије и Турске. Поред тога, лист је истицао пријатељске везе Турске са династијом Карађорђевић (*Полиџика*, 1910, 22. март, стр. 2).

Тачно у поноћ, 3. априла, краљев воз је стигао у Мустафа Пашу, где га је на железничкој станици, окићеној српским и турским заставама, дочекала почасна чета са официрима и војном музиком. Султанови изасланици поздравили су српског владара, коме су се придружили претходно представљени официри. Након краће паузе воз је наставио у правцу Цариграда. Народ, окупљен у великом броју, поздрављао је краља на свим успутним станицама, ђаци су певали српску химну, а у Сан Стефану су одјекивали узвици „Живео“ и „Јаша“. Међу овацијама најгласније су биле оне које су упућивали Грци. Одевен у парадну генералску униформу, краљ Петар је у 11 сати стигао на станицу Сиркеџи, где су га дочекали султан и престолонаследник.¹⁰ На станици украшеној скупоценим ћилимима били

⁹ Архив Српске академије наука и уметности (=АСАНУ), Историјска збирка (=ИЗ), Дневник Ђурађа Јосифовића, бр. 14337, стр. 94–95.

¹⁰ Физички опис султана забележио је у свом Дневнику Ђурађ Јосифовић који га је посматрао из непосредне близине. Он је навео: „Султан је крупан човек, широких груди и карлица; пуних ногу, којима корача лагано; ход му је мечји, јер баца стопала унутра; лева рука му је наслоњена на врх балчака од сабље, десном полако маше. Има доста меснат и кратак врат на коме је усађена пуна и округла глава. Сви делови на њој одговарају њеној величини; плаве му очи нешто су испупчене, гледају тамо-амо без икаквог израза. Главу му покрива алев фес. Посматрах добро султана и рекох у себи: „Прави Турчин!“ (АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 62). За разлику од султана, престолонаследник је био мали средовечан човек, обријане браде и носио је наочаре (*Полиџика*, 1910, 24. март, стр. 2).

су присутни велики везир, министри спољних и унутрашњих послова, војске, морнарице, двојица митрополита – као изасланици васељенског патријарха, Изет-паша, шеф генералштаба, Осман-паша, командант цариградске војске, градоначелник и шеф полиције. Султан је, након срдачног поздрава и дочека, повео краља у раскошан шатор за који се говорило да је стар преко 400 година. Одатле су се, по окончању дугог разговора, бродом упутили у палату Долмабахче. На обали и по бродовима налазио се велики број људи који су свечано поздрављали краља и делегацију. Величанствени призор употпунила је топовска паљба са дванаест ратних бродова окићених српским заставама.¹¹ Српска делегација се из палате Долмабахче убрзо упутила у Мерасим киоск,¹² где је била смештена. Путовали су аутомобилима према следећем распореду: у првом су се налазили двојица владара и шеф протокола, у другом Јусуф Изедин-ефендија, престолонаследник, у трећем Никола Пашић, док је Милован Миловановић био у четвртном аутомобилу. Улице којима је колона пролазила биле су украшене и преплављене људима који су је поздрављали. Краљ Петар I је тога дана најпре посетио Јусуф Изедин-ефендију, престолонаследника, у његовој палати Инламијур киоску, удаљеној пет минута вожње од Мерасим киоска, а касније, у 7 сати, био је гост на ручку код султана (*Полиџика*, 1910, 22. март, стр. 2). Ручак је приређен у палати Долмабахче и присуствовала му је цела краљева свита, предвођена министрима Пашићем, Миловановићем и Спалајковићем. Међу присутнима су се налазили и велики везир Хаки-паша и Шефкет-паша. Између Шефкет-паше и Спалајковића одвијао се занимљив дијалог током којег се паша осврнуо на ситуацију у Косовском вилајету. За Турску је ова област била од посебног значаја јер су арбанашки покрети нарушавали ионако крхко стање у Царевини. Шефкет-паша је, руководећи се насталом ситуацијом, Спалајковићу предочио планове који су подразумевали слање већег броја војника. Према његовој замисли, састав војске требало је да чини тридесет батаљона пешадије, уместо постојећих четрнаест. Оправдање за лошу ситуацију и арбанашке немире у претходној години, против којих нису предузимане енергичне акције, Шефкет-паша је налазио у неповољним условима у којима се налазила држава, превасходно у компликованим односима са Грчком, као и са Бугарском. Он је сматрао да су се у том тренутку стекли услови и да је Porta решила да употреби расположива средства и војску и на тај начин поврати ауторитет власти у пределима насељеним Арбанасима (*Полиџика*, 1910, 23. март, стр. 2). Слична

¹¹ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 61.

¹² Мерасим киоск је представљао велику и врло раскошну палату на два спрата, саграђену од белог мермера. На првом спрату су се налазили велики прозори са металним решеткама, а на другом су били са капцима. Сва врата су била у дрворезу, беле боје са позлатом. Палата је имала електрично осветљење и телефон, а око ње су се налазиле широке стазе и парк са четинарима (*Полиџика*, 1910, 23. март, стр. 2).

уверења о решености Порте да спречи арбанашке немире у Косовском вилајету имао је и Милован Миловановић, министар иностраних дела.¹³

Забележено је да је током ручка иза двојице владара седео Галиб-паша који је у сваком тренутку био спреман да симултано преводи разговор, будући да султан никада није смео да говори ни на једном језику, осим на турском. Ово правило важило је од давнина и поштовало се увек, па и у приликама када су гости долазили из утицајних држава. Такође, за разлику од европских дворова где је наздрављање и држање говора приликом здравице било уобичајено, султан се никада није обраћао на тај начин.¹⁴ Владари су разменили ордење: султан и престолонаследник одликовани су Орденом Карађорђевог звезде у брилијантима, а краљ Орденом Ханедана ал Османа (*Полиџика*, 1910, 22. март, стр. 2). Чин узајамног одликовања владара није прошао незапажено у турској штампи која је ову вест пренела.

Сусрет краља Петра I и султана Мехмеда V био је главна тема у скоро свим турским листовима. Поједини од њих су доносили и шире информације, а *Танин* је у изводу објавио историју модерне Србије, наводећи да је она, за разлику од осталих суседа, најмање стварала неприлике Турској. Овај лист није пропустио прилику да истакне економски значај који је Србија остварила захваљујући Турској и нагласио је да ће посета краља Петра I учврстити пријатељство и допринети јачању економских веза ових земаља. Лист *Икдам* је посветио пажњу иницијатору овог путовања Миловану Миловановићу, министру иностраних дела, и указао на спремност турске државе да настави да и даље одржава пријатељске односе са Србијом. За новинара листа *Тасвир-и Ефкар* ова посета је позитивно прихваћена, посебно у образовним круговима, који су сматрали да је заснована на искреном и узајамном поштовању. Вести објављене у турској штампи нимало нису предњачиле у односу на оне које је објављивала грчка штампа, не скривајући симпатије према српском владару. Листови *Анаџоликос* и *Тахидромос* објављене текстове завршавали су речима: „Добро нам дошао, узвишени Владару и прими срдачне и топле поздраве које ти шаље цела наша раса!“ Осим њих, лист *Турска* је објавио фотографије краља Петра I, Николе Пашића и Милована Миловановића и истицао срдачан пријем и одушевљење поводом ове посете (*Полиџика*, 1910, 23. март, стр. 2; *Цетињски вјесник*, 1910, 31. март, стр. 1).

Краљ Петар I је други дан боравка у Цариграду искористио да посети патријаршијску цркву, пред којом га је дочекао патријарх Јоаким III са 30 архимандрита, 150 калуђера и другим свештенством. Патријарх је најпре

¹³ ДАС, МИД ППО, 1910, ред 425 (I), ПП. бр. 310, конзул М. Ракић – М. Миловановићу, министру иностраних дела, Приштина 31. март / 13. април 1910; *ДСПКС*, књ. IV, св. 1/I, стр. 584–585, док. 243.

¹⁴ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 65.

одржао говор, а затим богослужење, које је уз њега служило шест владика, велики број архимандрита и свештенства. Богослужењу је присуствовало и дванаест митрополита.

Посета српског краља била је од великог значаја за Патријаршију, не само због свечаности и великог броја присутних него и због чињенице, како је нагласио патријарх, да је „први пут крунисани православни владалац посетио патријаршијску цркву сазидану 1500. године“ (*Полиџика*, 1910, 23. март, стр. 2). С обзиром на то да је патријарх држао беседу на грчком језику, посао преводиоца обављао је Варнава Росић, новоизабрани велешко-дебарски владика, који је језик научио служећи на Фанару и који је био добро упознат са администрацијом Православне цркве у Османском царству.¹⁵

Краљ Петар I је приликом сусрета са патријархом одликован Орденом византијског орла у брилијантима и вредном иконом, а заузврат је богато даривао Патријаршију.¹⁶ О значају краљевог одликовања извештавали су грчки листови и истицали да, до тада, патријарх није поклонио ниједном владару такво одликовање (*Полиџика*, 1910, 26. март, стр. 2). У знак добродошлице, патријарх је краљу Петру I поклонио и своју скупоцену слику. Одређено време краљ Петар I провео је у разговору са Пашићем, председником Владе, и Миловановићем, министром иностраних дела. Свечани дочек у Патријаршији оставио је снажан утисак на краља и његову свиту. На путу према Посланству делегација је пролазила улицама у којима су куће биле окићене грчким и српским заставама. Истог дана краљ је у Мерасим киоску организовао пријем за све турске ministre (*Полиџика*, 1910, 23. март, стр. 2). Српско посланство налазило се у једној од главних улица европског дела Цариграда. Било је смештено у лепој и удобној кући, намештој са много укуса.¹⁷ На месту посланика Краљевине Србије у Цариграду, у време посете краља Петра, налазио се др Јаков Јаша Ненадовић који је том приликом одликован Орденом Светог Саве I степена (*Полиџика*, 1910, 24. март, стр. 2).

У званичну аудијенцију српском краљу дошли су највиши званичници Османске царевине, следбеници либералних начела. Предводио их је Сајид-паша, председник Сената, иза којег су се налазили чланови државног савета и председник Скупштине. Присутни османски званичници били су обучени у оријенталну одећу, једино се председник Парламента Риза-бег разликовао по фрак оделу, без икаквих одликовања. Тако одевен лично је на Европљанина и представљао модерну османску државу.¹⁸

¹⁵ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 67.

¹⁶ Краљев сусрет са патријархом лепо је описао лист *La Turquie* од 22. марта 1910. године (АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 68).

¹⁷ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 68.

¹⁸ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 69.

Боравак у Цариграду краљ је искористио и да посети Војну академију, смештену у пространој згради, чија је спољашњост изгледала импозантно, за разлику од сасвим обичне унутрашњости. Собе у којима су били смештени питомци биле су мале површине, а у једној од њих се налазио син султана Абдул Хамида.¹⁹

У уторак, 5. априла 1910. године, краљ Петар I организовао је најпре пријем за стране амбасадоре, а затим и посланике, који је трајао један сат. Међу званицама су се налазили: аустријски амбасадор – маркиз Палавичини, руски – Чариков, који је раније службовао у Београду, енглески – Сир Лотвер, француски – Бомпар, италијански – мајор барон Де Планш, као и посланици Румуније, Грчке, Шведске, Угарске, Холандије и Белгије. Тачно у подне на пријем је стигао султан са Изедин-ефендијом.²⁰ Најпре је био приређен ручак, а потом је била организована војна парада, где су све трупе цариградског корпуса биле постројене у две линије. Прву су чиниле четири бригаде пешадије и градска артиљерија, а другу коњица, пољска и градска артиљерија. На челу корпуса био је Јавер-паша, који је на присутне оставио утисак интелигентног официра европског образовања. Међу учесницима војне параде налазили су се принчеви Џемал Един и Халим.²¹ Око 40.000 људи учествовало је у смотри, а дефиле трупа трајао је пуна два сата. Било је присутно око 150.000 посматрача, а, према процени српског извештача, око 10.000 фијакериста превозило је људе до места где се парада одржавала. Султан је након војне параде одликовао др Мирослава Спајалковића, начелника Министарства иностраних дела, пуковника Јуришића и Драг. Јанковића, краљевог секретара, Орденом Меџедије I степена, мајоре Јосиповића, Остојића и Поповића Орденом Меџедије II степена, др Николајевића и капетана Лакићевића Орденом Меџедије III степена и секретара Министарства иностраних дела др М. Шајиновића Орденом Османлије III степена (*Политика*, 1910, 24. март, стр. 2).

Сутрадан, 6. априла, краљ је у друштву старијих чланова своје пратње посетио великог везира, министра иностраних дела, а присуствовао је и седници Парламента. Турски парламент чинило је 276 посланика, а према процени извештача који је пратио краља на путовању, тој седници присуствовало је њих 230. Четрдесетак присутних чланова биле су хоџе у дугачким антеријама и са белим турбанима на глави. Осим двојице азијских посланика са шаловима омотаним око главе и опуштеним низ леђа, остали су били одевени у европска одела и носили су фесове. Распоред седења посланика није био одређен на основу припадности странци, већ је свако седео где је желео (*Политика*, 1910, 29. март, стр. 2). Све ложе у сали Парламента

¹⁹ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 68.

²⁰ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 70–71; *Политика*, 1910, 24. март, стр. 2.

²¹ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 73–74.

биле су препуне, а краљ Петар I је у друштву Ахмеда Ризе, Николе Пашића, Милована Миловановића и осталих чланова делегације пратио дурну дебату о Закону о чиновницима, на којој су дискутовали Сајид-бег из Смирне, Божо Грк и Сејид из Скопља (*Полиџика*, 1910, 25. март, стр. 2).

Током вечери је у част српског краља у султановој палати била организована вечера којој је присуствовало 98 особа, међу којима су били сви министри, амбасадори великих сила, краљева делегација, виши официри, Ахмед Риза-бег, председник парламента, Кучук Саид-паша, председник Сената, сви сенатори, посланик у Београду Али Фуад-бег и турски посланик у Софији (*Полиџика*, 1910, 25. март, стр. 2). Избор јела био је разноврстан, а сервис је изгледао богато. Уз свако јело постављао се нови златни тањир, нож и виљушка, а велике столове красили су бројни свећњаци, вазе са цвећем, сланици и други предмети који су, такође, били од чистог злата. Иако је све било организовано у највећој раскоши, представници Краљевине Србије нису осетили ону живост и пријатност која је владала приликом посете руском цару, управо због здравице која је и овога пута изостала.²² Султан је те вечери одликовао Јелисавету Цају Ненадовић, мајку српског посланика у Цариграду, Орденом Шефаката у брилијантима.²³ Краљ Петар I уручио је одликовања турским званичницима: Хаки-паши, великом везиру, Рифат-паши, министру спољних послова, и Ахмед Риза-бегу, председнику Парламента, Орден Карађорђеове звезде I степена, Февзи-паши и свим министрима Орден Белог орла I степена, Фуад-паши, београдском посланику, Орден Светог Саве I степена, Сали-бегу, Зија-бегу и Херант-бегу, михмандарима, Орден Светог Саве II степена, Шериф-бегу, војном аташеу, Орден Белог орла III степена (*Полиџика*, 1910, 26. март, стр. 2). Осим њих, краљ је одликовао и султанове михмандаре који су га све време пратили на путовању, и то Ахмед Февзи-пашу и Саадедин-бега Орденом Белог орла, као и златном табакером, својом медаљом и фотографијом са својеручним потписом (*Полиџика*, 1910, 1. април, стр. 2).

У Цариграду је постојала српска колонија, чији су представници искористили краљеву посету да се сусретну са њим. Састанак је био организован у Посланству Краљевине Србије. Изасланике српске колоније предводио је Алекса Мартиновић, који је у име делегације свих Срба из разних крајева, насељених у Цариграду, одржао пригодан говор. Краљ је по завршетку овог сусрета примио Емина Залија, свог ратног друга из 1870. године, који је у *Леванџ Хералду* описао поједине битке из француско-немачког рата у којима је српски владар учествовао (*Полиџика*, 1910, 26. март, стр. 2).

²² АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 76.

²³ *Полиџика*, 1910, 25. март, стр. 2. Истим орденом, преко изасланика Насер-паше била је одликована краљица Драга Машин од султана Абдул Хамида 1902. године (Чолић, 2017, стр. 74).

Током боравка у Цариграду, Милован Миловановић, министар иностраних дела Србије, састао се са Рифат-пашом, османским министром спољних послова, након чега је одржана заједничка конференција за штампу којој су се прикључили Никола Пашић и велики везир Хаки-паша. Претпостављало се да се током овог састанка расправљало о трговинско-економским односима ових земаља, као и о јадранској железници. Хаки-паша је уверавао српску страну да ће се Порта потрудити да олакша превоз српских производа кроз Турску и да ће се Солуну, као главној луци преко које је Србија извозила, посветити посебна пажња. Постигнути су и повољни резултати у питању које се односило на изградњу јадранске железнице (*Полиџика*, 1910, 26. март, стр. 2). Детаље са овог састанка изнео је Миловановић и потврдио да је постигнут споразум о железници Дунав – Јадранско море, као и да је изражена тежња Србије за формирањем балканског савеза под турском хегемонијом. Ове наводе министра иностраних дела Краљевине Србије пренео је и лист *Тасфир-и Ефкар* (*Полиџика*, 1910, 27. март, стр. 2).

Наредни дан, 7. април, био је предвиђен за приватне аудијенције и за обилазак града. Краљ је најпре примио амбасадора Италије, а затим и Успенског, директора Руског археолошког института, који му је уручио слике споменика из српске архитектуре (*Полиџика*, 1910, 27. март, стр. 2). Након ових пријема, по сунчаном и пријатном времену које је наговештавало почетак пролећа, српска делегација, предвођена краљем, посетила је знаменитости Цариграда. Најпре су обишли Сулејманову џамију, Јаничарски музеј, Ахмедову џамију и Аја Софију. Потом су се упутили у дворцац Топхане, у којем су видели остатке двора некадашњих византијских царева, где их је дочекао Мехмед Рефик-бег, ћехаја ризнице. Видели су лепе и вредне предмете, а посебну пажњу им је привукао интересантан престо персијског шаха, који су Турци донели након победоносног ратног похода из XVI века. После разгледања ризнице отишли су у Багдад киоск, где је краљ застао над златним вењаком Селима I, одакле се пружао јединствен поглед на Босфор. Иначе, Багдад киоск је дворцац у којем су султани живели одмах по освајању Цариграда. Напустивши дворцац, краљ је пешице кренуо у даље разгледање музеја, пространог и по садржају веома интересантног. Указао је поштовање директору музеја, који му је дао чист табак папира, с молбом да напише своје име у знак ове, по свему судећи, веома важне посете.²⁴ Краљ се аутомобилом довезао на обалу Босфора и, пошто је поздравио почасну чету, заплочио је мореузом у малој белој јахти „Сејдулу“. Искрцао се у Бешикташу, одакле је отишао у Мерасим киоск.²⁵

²⁴ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 77–78.

²⁵ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 79.

Последњи дан посете Цариграду био је петак, 8. април. Краљ је у пре-подневним сатима примио италијанског амбасадора мајора Де Планша, а затим Ахмед Риза-бега, председника турског Парламента. Након тих пријема, у пратњи своје делегације отишао је у Топхану, одакле је посматрао султанов свечани одлазак у џамију. Приликом обављања тог верског обреда султан Мехмед V није ишао у џамију коју је посећивао његов претходник Абдул Хамид, иако је била у близини Јилдиза, већ у другу, која се налазила у Бешикташу.²⁶

Краљ Петар I је поподневне сате искористио да обиђе Безистан, велику цариградску пијацу у којој су се продавали разни источњачки производи.²⁷ Он је за време боравка у Цариграду поклонио 10.000 динара тамошњој сиротињи (*Полиџика*, 1910, 27. март, стр. 2).

Сутрадан, у 10 сати и 15 минута, краљ Србије и његова делегација су уз најсвечанији испраћај напустили Цариград и упутили се према Светој Гори. Након њиховог одласка, Отоманска телеграфска агенција пренела је званично саопштење у којем је навела да је ова посета оставила снажан утисак и да ће допринети јачању економских веза ових земаља. Такође, истакла је мирољубиву политику којој су тежили Краљевина Србија и Османско царство (*Полиџика*, 1910, 28. март, стр. 2). Сусрет двојице суверена изазивао је, међутим, и подозрење појединаца, попут дописника једног аустријског листа из Београда који је пласирао вест да ће султан нарочитим ферманом именовати краља Петра за почасног команданта Првог коњичког гардијског пука. Исти новинар отишао је корак даље, па је известио да ће чланови српске делегације у Цариграду Никола Пашић и Милован Миловановић од султана добити титуле паше и бега (*Полиџика*, 1910, 1. април, стр. 2). Бечки листови, блиски аустријској влади, доносили су још за време краљевог боравка у Цариграду опширне извештаје о том путовању, али и непроверене информације о спремности Владе у Београду да пошаље војску на границу, због арбанашке побуне која је захватила цео Косовски вилајет (Зарковић и Савић, 2018, стр. 291–313).

Управо су аустријски повереници ширили незадовољство међу Арбанасима и подстрекивали их на нереди. На тај начин желели су да Србију прикажу као увек спремну да унутрашње питање у Османском царству преокрене у своју корист. Интензитет оваквих и сличних оптужби на рачун Владе у Београду појачавао се још више након сазнања да је Porta пристала на испуњење захтева по питању изградње дунавско-јадранске железнице (*Полиџика*, 1910, 4. април, стр. 1).

Аустроугарска је на разне начине покушавала да компромитује Краљевину Србију у Цариграду и на тај начин изазове неповерење Турске

²⁶ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 80.

²⁷ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 81.

према српској политици. Према мишљењу политичара из Србије, није остварила своје планове у потпуности. Њени покушаји су за министра Милована Миловановића представљали прилику да Србија потврди своју позицију и увери Турску, земље Западне Европе и Русију у истинитост српских изјава и тежњи које су биле у складу са српским интересима и жељама за очување мира на Балкану.²⁸

Министар иностраних дела Милован Миловановић изразио је у својој белешци сумњу у искреност турских жеља и као разлог навео изјаве Хаки-паше и Рифат-паше у којима су тврдили да по питању изградње јадранске железнице не прихватају спољне гаранције и учешће страних компанија. По њима, железницу би требало да гради искључиво турско предузеће, јер су потез од Приштине до Сан Ђовани ди Медуа сматрали искључиво турским државним интересом. Миловановић је, такође, забележио да је питање изградње железнице било предмет разговора са страним амбасадорима, пре свега, руским, француским и италијанским, током којих је констатовано да су то само празна обећања, јер Турска није располагала финансијским средствима, неопходним за реализацију тог пројекта. На овим састанцима договорено је да железничко питање више не покрећу амбасадори великих сила него Србија.²⁹ Упркос кризи и дефициту у буџету Османског царства, Порта је прихватила српски захтев о изградњи железнице. Такав турски став представљао је политички успех за Владу у Београду, о чему је било речи у циркуларном извештају намењеном посланствима Србије у Петрограду, Паризу, Риму и Лондону, као и другим дипломатским представништвима.³⁰

Желећи да што детаљније информише јавност о путовању краља Петра I и српске делегације, дописник листа *Neues Wiener Tagblatt* објавио је интервју са Милованом Миловановићем, који је најпре истакао срдачност домаћина и леп пријем, али и значај личног сусрета владара. Како наводи министар, такви сусрети представљали су перспективу за неке сличне посете европским дворovima и доприносили јачању угледа Србије. Миловановић је сматрао да посете Русији и Османском царству представљају политички успех и да, супротно мишљењу појединаца који су сматрали да се тичу војно-политичких преговора, чине темељ економских односа Србије са овим државама. Портино прихватање српског захтева о изградњи дунавско-јадранске железнице, којим су отклоњене раније препреке, за министра иностраних дела Србије значило је још веће приближавање две суседне државе (*Политика*, 1910, 17. април, стр. 1). Путовање краља Петра I у Петроград и Цариград позитивно је оценила

²⁸ Државни архив Србије (=ДАС), Лични фонд Милована Миловановића (=ММ), бр. 16, л. 17–20; ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 656–657, док. 289.

²⁹ ДАС, ММ, бр. 16, л. 44–47; ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 541–543, док. 224.

³⁰ ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 616–618, док. 263.

и италијанска штампа која је тврдила да је то јачање политичке независности балканских народа.³¹

За разлику од Миловановића, Јован Јовановић Пижон, конзул у Скопљу и добар познавалац прилика у Османском царству, тврдио је да „сем дочека, нарочито оног у Патријаршији, хич друго. Разговори и масан пилаф.“ Краљева посета изазвала је велико незадовољство и протесте у Бугарској, где се, према неким информацијама, припремао велики антисрпски митинг. Ову тврдњу је Миловановићу пренео руски амбасадор Чариков, који је тражио да се програм путовања измени, што је било неприхватљиво будући да су се око тога усагласиле владе Русије и Турске. Према мишљењу појединаца, посета српског краља Турској нанела је велику штету политици српско-бугарског зближавања (Живојиновић, 2009, стр. 449–450).

Краљ и делегација која га је пратила на путу, најпре у Русију, а затим и у Цариград, били су задовољни начином на који су дочекани у тим земаљама. Према Миловановићевом мишљењу, посете руском цару и турском султану имале су велики значај. Када је реч о посети Османском царству, он сматра да је, поред политичара, и обичан народ препознао заједнички интерес ових земаља. Као потврду овог гледишта, наводио је званично саопштење објављено у Цариграду које је, по њему, израз поверења између Србије и Османског царства (*Политика*, 1910, 2. април, стр. 2).

Краљево путовање и резултати посете Цариграду били су предмет разговора између Сергеја Сазонова, потоњег министра иностраних дела Русије, и Димитрија Поповића, посланика Србије у Петрограду. Руска амбасада у Цариграду и конзулат у Скопљу слали су својој Влади повољне извештаје у којима су истицали само спољашњу страну посете, али не и онај део који се тиче конкретних резултата. Иако је говорио уопштено, Сазонов је изражавао наду да ће посета у политичком и економском погледу Србији донети користи.³² Уверење да је краљево путовање у Цариград и Русију било успешно потврдио је и Миленко Веснић, посланик Србије у Паризу. Он је своја убеђења заснивао на тврдњама Стефана Пишона, француског министра иностраних дела, кога је у то лично уверавао Александар Извољски, руски министар спољних послова.³³

Посета Цариграду оставила је снажан утисак на тамошње становништво, о чему нам говори и депеша председника једне општине у Анадолији, упућена преко председника општине у Цариграду, у којој се краљу Петру I изражава захвалност због помиловања Турака осуђених у Србији.³⁴ Ова посета имала је велики одјек не само у Цариграду већ и у

³¹ ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 488, док 187.

³² ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 595, док. 250.

³³ ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 646–647, док. 284.

³⁴ ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 596–597, док. 251.

деловима Старе Србије, где се на њу гледало другачијим очима. Турски чиновници, официри и виђенији грађани у Прибоју нису крили забринутост и јавно су говорили: „Ово неће наше остати, ово ће неко узети.“³⁵ Такво мишљење представљало је, вероватно, последицу рада аустријске пропаганде у тим крајевима.

Престолонаследник Јусуф Изедин-паша је у друштву Рифат-паше, министра иностраних дела, 9. јуна 1910. године, по повратку из Енглеске посетио Београд. Краљ Петар I указао им је највеће почасти током дводневног боравка у српској престоници. Међутим, није било званичних разговора о политичким односима Србије и Турске. С обзиром на то да је турски престолонаследник пре Београда посетио Беч, у коме су га срдечно дочекали највиши представници Аустроугарске, поједини српски листови, попут *Правде*, у својим текстовима скретали су пажњу политичарима у Србији на престолонаследникова обећања дата Бечу, што се могло закључити из тамошње штампе и реаговања званичних кругова (Војводић, 2019, стр. 225–227). Узвратна посета турског престолонаследника представљала је наставак дипломатског рада на зближавању две државе и решавању конкретних питања, али је овај процес био условљен бројним релацијама између малих балканских држава и њихових татора међу великим силама.

Неодјављени извори

Архив Српске академије наука и уметности, Историјска збирка, бр. 14337 (Дневник Ђурађа Јосифовића).

Државни архив Србије, Лични фонд Милована Миловановића.

Државни архив Србије, Министарство иностраних дела – Политичко-просветно одељење.

Одјављени извори

Документи о сјољној полицији Краљевине Србије 1903–1914, књига IV, свеска 1/I. (2012). Прир. Љ. Алексић-Пејковић, К. Џамбазовски (ур. В. Крестић). Београд: Српска академија наука и уметности.

Документи о Рашкој области 1900–1912. (1995). Прир. М. Ф. Петровић. Београд: Архив Србије.

³⁵ ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 803, док. бр. 377; *Документи о Рашкој области*, стр. 270, док. 177.

Штампа

Политика, 1910.

Цетињски вјесник, 1910.

Литература

- Војводић, М. (2019). *Србија и Турска 1878–1914. Политички односи*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Живојиновић, Д. (2009). *Краљ Петар I Карађорђевић у ошацибини 1903–1914. године*, књ. II. Београд: Завод за уџбенике.
- Зарковић, В. и Савић, А. (2018). Арбанашке побуне у Косовском вилајету 1910. године. *Баштина*, 45, 291–313.
- Зарковић, В. (2021). Дипломатске активности и сусрети Петра I Карађорђевића и Николаја II Романова уочи балканских ратова. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 52 (1), 235–254.
- Станојевић, С. (2020). *Сиварање Балканског савеза 1912*. Косовска Митровица – Прокупље: Филозофски факултет – Историјски архив Топлице – Народни музеј Топлице.
- Чолић, Љ. (2017). Српске династије у „Цариградском гласнику“. *Брајство*, XXI, 65–91.
- Malcolm, N. (1998). *Kosovo: A Short History*. London, Basingstoke, Oxford: Papermac.

Vesna S. ZARKOVIĆ

Institute for Serbian Culture, Priština – Leposavić

Visit of King Peter I Karađorđević to Constantinople in 1910

Summary

The visit of King Petar I Karađorđević to the Turkish sultan is one of the eight visits in modern Serbian history. Seven meetings of Serbian rulers with sultans took place in Constantinople, except for one that took place in Bulgaria. In the visits made before 1878, the Serbian rulers went as vassals. The meeting between the Serbian king and Sultan Mehmed V Rešad in 1910 was the third in a row since Serbia became an independent state.

King Petar I Karađorđević spent the second half of March and the first half of April 1910 travelling. First, he visited Russia, then Constantinople, Mount Athos,

and finally Thessaloniki. The trip lasted a little over 24 days, six of which he spent in Constantinople. The Serbian delegation led by the king was warmly received by the sultan, the common people, and the Christian population living in the Turkish capital. Upon their return, the members of the delegation were convinced that Turkey would remain on the path of improving Serbian-Turkish relations, friendly agreement, and strengthening of economic relations. This intention was highlighted in the official statement of the Porte published on the occasion of the visit of the Serbian king. In the announcement, it was expressly emphasized that a complete agreement was reached at the conferences of the foreign ministers of the two countries and that the Turkish side will grant Serbian wishes for strengthening economic and trade relations. It was of great importance for the Kingdom of Serbia to remove the obstacles that existed until that time regarding the construction of the Adriatic railway. In addition, practical results were achieved because Turkish officials expressed their readiness for the greatest possible benefits that would contribute to the export of Serbian goods through Thessaloniki.

The visit to Constantinople brought success in the issues regarding religion as well, because after four years of resistance, the Patriarchate and the Synod, just before the king's arrival, accepted the election of the Serb Varnava Rosić as bishop of the Veles-Debar eparchy. The meeting of the two rulers received great attention in the diplomatic circles of European countries, especially Austria-Hungary.

The relations between Serbia and the Ottoman Empire, apart from the economic aspect, soon fell into the shadows due to the Albanian riots and rebellions that engulfed the entire Kosovo vilayet. In that case too, the Serbian state tried not to interfere in Turkey's internal affairs.

Keywords: King Petar I Karađorđević; Sultan Mehmed V Rešad; Serbia; Ottoman Empire; Constantinople; visit.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).